

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**PREDVIĐANJE PRIPISIVANJA I PRIHVAĆANJA KOLEKTIVNE KRIVNJE:
ULOGA RATNOG TRAUMATSKOG ISKUSTVA**
Diplomski rad

Sandra Penić

Mentorica: dr.sc. Dinka Čorkalo Biruški

Zagreb, 2008.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
UVOD.....	4
Pojam kolektivne krivnje.....	4
Rat kao traumatsko iskustvo.....	6
Rat i kolektivna krivnja.....	7
CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....	8
POSTUPAK.....	9
Instrumenti	9
Sudionici.....	11
REZULTATI.....	12
Rezultati ispitanika sa i bez traumatskih iskustava na skalama kolektivne krivnje, etničkog identiteta i važnosti vjere.....	12
Predviđanje pripisivanja kolektivne krivnje.....	13
Predviđanje prihvaćanja kolektivne krivnje.....	19
RASPRAVA.....	23
Predviđanje pripisivanja kolektivne krivnje.....	23
Predviđanje prihvaćanja kolektivne krivnje.....	26
ZAKLJUČAK.....	29
LITERATURA.....	30
DODATAK.....	32

PREDVIĐANJE PRIPISIVANJA I PRIHVAĆANJA KOLEKTIVNE KRIVNJE: ULOGA RATNOG TRAUMATSKOG ISKUSTVA

Cilj ovog istraživanja bio je predviđanje pripisivanja i prihvaćanja kolektivne krivnje na temelju nekih sociodemografskih i socijalnopsiholoških varijabli identiteta s obzirom na doživljeno ratno traumatsko iskustvo. U istraživanju je sudjelovalo 411 odraslih sudionika, Hrvata, rođenih između 1968. i 1974. godine. S obzirom na ratnu traumu, sudionici su svrstani u dvije skupine: 212 sudionika koji nisu doživjeli ratnu traumu, te 199 sudionika koji su doživjeli jedan ili više ratnih traumatskih događaja. Rezultati su pokazali da ratom traumatizirane osobe u većem stupnju pripisuju kolektivnu krivnju, te da je primijenjenim varijablama kod njih moguće bolje predvidjeti pripisivanje kolektivne krivnje. Utvrđeno je da muškarci u većem stupnju pripisuju kolektivnu krivnju od žena, ali samo u slučaju doživljene ratne traume. Utvrđena je, nadalje, pozitivna povezanost važnosti vjere i pripisivanja kolektivne krivnje kod ratom traumatiziranih osoba. Veća izraženost etničkog identiteta kod svih je sudionika istraživanja povezana s većim stupnjem pripisivanja kolektivne krivnje, no ta je povezanost kod ratom traumatiziranih osoba veća. Nisu utvrđene razlike u prihvaćanju kolektivne krivnje s obzirom na doživljenu ratnu traumu. Prihvaćanje kolektivne krivnje je, kod svih sudionika, nisko, te ga je korištenim prediktorskim varijablama moguće objasniti u vrlo niskom stupnju.

KLJUČNE RIJEČI: prihvaćanje kolektivne krivnje, pripisivanje kolektivne krivnje, ratna trauma

PREDICTION OF COLLECTIVE GUILT ASSIGNMENT AND ACCEPTANCE: THE ROLE OF WAR TRAUMA EXPERIENCE

The primary aim of this research was to predict collective guilt assignment and acceptance based on some socio-demographic and socio-psychological variables of identity with regard to personal trauma caused by war experience. The research included 411 subjects; all of them were Croats, born between 1968 and 1974. The participants were divided in two groups, based on the amount of experienced war trauma: 212 of them did not undergo any traumatic events during the war and 199 of them had one or more traumatic events during the war. The results showed that people with traumatic experience assign collective guilt in a higher degree, and that prediction of collective guilt assignment with applied variables is more effective. The research also showed that men assign collective guilt in a higher degree than women, but only those who have had traumatic experience during the war. Positive correlation between the importance of religion and collective guilt assignment in traumatized people was also noticed. A higher degree of ethnic identification is connected with a greater degree of collective guilt assignment in all participants of this research, but that correlation is much stronger within the traumatic experience group. No differences in collective guilt acceptance have been noticed with regard to the amount of experienced war trauma. Collective guilt acceptance threshold is positioned quite low in all participants, which can be explained, to a lesser degree, through used prediction variables.

KEY WORDS: collective guilt assignment, collective guilt acceptance, war trauma

UVOD

Pojam kolektivne krivnje

U sukobima pripadnici jedne grupe nanose štetu pripadnicima drugih socijalnih grupa, a nerijetko čine i zločine. Uslijed prisjećanja tih akcija ili izravnih optužbi od žrtve ili treće strane, članovi grupe mogu zbog počinjenih radnji doživjeti emocionalnu reakciju temeljenu na svojoj grupnoj pripadnosti – *kolektivnu krivnju*. Pritom, pojedinci koji osjećaju kolektivnu krivnju ne moraju biti odgovorni za grupne akcije. Budući je kolektivna krivnja psihološko iskustvo, ne mora uključivati stvarnu krivnju i odgovornost za počinjenu štetu. Jedna od značajki kolektivne krivnje jest i ta da je mogu iskusiti i članovi grupe koji ni u kojem smislu nisu bili uključeni u činjenje nepravde članovima druge grupe. Ovakvo prihvaćanje odgovornosti za štetne postupke vlastite grupe te posljedični osjećaj krivnje, naziva se *prihvaćanje kolektivne krivnje* (Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004). Drugi oblik kolektivne krivnje, tzv. *pripisivanje kolektivne krivnje*, reprezentira želju članova viktimizirane grupe da grupa koja im je nanijela štetu prihvati odgovornost te osjeti kolektivnu krivnju za vlastite postupke (Wohl, Branscombe i Klar, 2006).

Postoji visok stupanj slaganja oko antecedentnih uvjeta koji su neophodni za doživljavanje osobne krivnje. Weiner (1995, prema Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004) ističe da će se krivnja najvjerojatnije pojaviti kada se osoba osjeća odgovornom za negativni ishod svojih akcija. Iz atribucijske perspektive, krivnja se javlja u slučaju internalne atribucije negativnog kontrolabilnog ishoda nanošenja štete drugome. Budući da reflektira prihvaćanje odgovornosti za kršenje moralnih normi i nanošenja štete drugome, krivnja bi trebala stvoriti želju da se poduzmu korektivne akcije za ono što je učinjeno.

Osjećaj krivnje i s njim povezane akcijske tendencije ne moraju biti ograničene na uvjete u kojima je sam pojedinac odgovoran za nanošenje štete drugima. Durkheim (1915, prema Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004) ističe da emocije mogu reflektirati pojedinčevu povezanost sa širim socijalnim entitetima. Posljedično, krivnja se može doživjeti kada se osvijesti kršenje moralnih normi koje je počinila grupa kojoj pojedinac pripada.

Teorija socijalnog identiteta sugerira da, budući da pojam o sebi uključuje i osobni i kolektivni nivo identiteta, svjesni emocionalni odgovori mogu proizlaziti iz percepcije i osobne i grupne odgovornosti. Uistinu, kolektivna krivnja se može doživjeti čak i kada osoba nije igrala nikakvu ulogu u uzrokovanju štete drugima, ali se pojedinčeva grupa percipira kao odgovorna. Kada se osoba kategorizira kao pripadnik grupe, a šteta počinjena drugoj grupi je

učinjena kontekstualno salijentnom, doživjet će se kolektivna krivnja i to u stupnju u kojem se akcije grupe označavaju kao nelegitimne. Suprotno, kada se osoba ne kategorizira u terminima grupe odgovorne za počinjenu štetu, ili grupa percipira svoje postupke kao legitimne i opravdane, malo je vjerojatno da će se doživjeti kolektivna krivnja. (Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004).

Prihvatanje kolektivne krivnje ovisi o prihvatanju odgovornosti za počinjenu štetu, te percepciji da je grupna nejednakost nepravedna. Prema teoriji samokategoriziranja, kada se osoba i drugi kategoriziraju na grupnom nivou, emocionalni doživljaji i očekivanja tuđih emocionalnih odgovora također se trebaju pojaviti na kolektivnom nivou. Osim prihvatanja kolektivne krivnje, ljudi mogu i pripisati kolektivnu krivnju drugoj grupi na temelju prošlih akcija članova te socijalne kategorije. Iako današnji članovi te grupe nisu odigrali nikakvu osobnu ulogu u historijskim zločinima, na temelju njihove kategorijalne povezanosti sa historijskom grupom krivcem, drugi od njih mogu očekivati osjećaje žaljenja, te im pripisati kolektivnu krivnju za prošle akcije njihove grupe.

Primarna konceptualna razlika između pripisivanja i prihvatanja kolektivne krivnje jest u tome koja je grupa u fokusu. Kada su štetne akcije vlastite grupe u fokusu, vjerojatnije je prihvatanje kolektivne krivnje, a kada su u fokusu štetne akcije druge grupe, vjerojatnije je pripisivanje kolektivne krivnje. Pretpostavlja se da tendencija prihvatanja ili pripisivanja kolektivne krivnje uvelike ovisi o historijskom statusu grupe – percipira li se grupa na koju je usmjeren fokus kao žrtva ili krivac kršenja moralnih normi. Kada se nepravda počinjena u historijskom odnosu učini salijentnom, članovi grupe-žrtve trebali bi u većoj mjeri pripisivati kolektivnu krivnju grupi-počinitelju, dok bi članovi grupe-počinitelja trebali u većoj mjeri prihvaćati kolektivnu krivnju (Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004).

Budući da je kolektivna krivnja averzivna emocija, ljudi su motivirani da je izbjegnu te tumače situacije na način koji neće štetiti njihovom grupnom identitetu. Postoji niz strategija koje osobe koriste kako bi izbjegle prihvatanje kolektivne krivnje kada su suočene s nedjelima vlastite grupe. Mnoga od specifičnih teorijskih tumačenja uključuju opravdavanje zločina. Kada se akcije vlastite grupe tumače kao opravdane, doživjet će se malo kolektivne krivnje, neovisno o ekstremnosti počinjenih zlodjela. Čini se da je takav proces opravdavanja način prevencije osjećaja nelagode koji bi osoba doživjela ako akcije vlastite grupe percipira neopravdanima i nemoralnima. Branscombe i suradnici (2004) predlažu i drugi način izbjegavanja osjećaja kolektivne krivnje – stupanj u kojem osoba percipira da su članovi grupe odgovorni za akcije njenih članova. Negiranje svakog oblika grupne odgovornosti, te

percepcija da se samo pojedincima može pripisati odgovornost za zlodjela, dovest će do minimalnog osjećaja kolektivne krivnje.

Rat kao traumatsko iskustvo

Ratna zbivanja u nas narušila su normalno funkcioniranje mnogih zajednica, te izložila stanovništvo mnogobrojnim traumatskim iskustvima. Prema mnogim svojim značajkama rat je izuzetan izvor stresa. Pogađa velik broj ljudi, uzrokuje razaranja, gubitak ljudskih života, veliki broj ranjenih i svakako je jedno od najtežih životnih iskustava za svakog čovjeka.

Rat koji se u zemljama na području bivše Jugoslavije događao devedesetih godina 20. stoljeća najveći je oružani sukob u posljednjih pedeset godina u Europi. Jedna od njegovih posljedica su i masovna kretanja stanovništva - prognanika i izbjeglica, kako unutar područja bivše Jugoslavije, tako i prema drugim zemljama u Europi i svijetu. Među važne posljedice rata ubraja se i povećan broj zdravstvenih i psihičkih problema stanovništva (Pizzaro i sur., 2006). Treba istaknuti da traumatski događaji širokih razmjera, prvenstveno oni koji zahvaćaju velik broj ljudi, dovode do velikih poremećaja u funkcioniranju socijalnog okruženja pojedinca, odnosno cjelokupne zajednice. I kad traumatski događaj izravno pogodi samo jednu osobu, to uvijek ima utjecaja na zajednicu kojoj pripada i na socijalne odnose u njoj (Ajduković, 2003). Istraživanja u području traume imaju dugu povijest. Pojam traumatskih događaja predmetom je mnogobrojnih istraživanja u kojima se nastojalo utvrditi kako osobe reagiraju na traumatski događaj, kakve posljedice takvi događaji ostavljaju na pojedinca i zajednicu, te koji su efikasni načini pomaganja koji doprinose oporavku traumatiziranih osoba.

Traumatski događaj razlikuje se od stresnog po tome što će on zbog svog intenziteta i kvalitete dovesti do patnje većine ljudi, neovisno o njihovom psihofizičkom stanju prije događaja i neovisno o raspoloživim načinima suočavanja. Kod traumatskog događaja naglasak je stavljen na intenzitet samog događaja, a ne na faktore koje ljude čine osjetljivima na stres.

Prema četvrtom izdanju Dijagnostičkog i statističkog priručnika duševnih poremećaja (DSM-IV) traumatski događaji su određeni na sljedeći način (APA, 1996):

"Neposredno doživljeni i koji uključuju (ali nisu samo na njih ograničeni) vojnu borbu, nasilje (seksualno nasilje, fizički napad, pljačku), otmicu, teroristički napad, mučenje, zatočeništvo vojnih zarobljenika u koncentracijskim logorima, prirodne katastrofe, teške automobilske nesreće, dijagnosticiranu po život opasnu bolest. Viđeni događaji koji uključuju svjedočenje događajima (ali nisu samo na njih ograničeni): promatranje teškog ranjavanja ili nasilnu smrt

druge osobe uslijed nasilnog napada, nesreće, rata, katastrofe ili pogled na leševe ili dijelove tijela. Događaji koje su preživjele bliske osobe, a o kojima pojedinac saznaje o nasilju, teškoj nesreći, teškoj ozljedi člana obitelji, bliskog prijatelja ili teškoj bolesti vlastitog djeteta." (DSM-IV, str. 435)

Rat i kolektivna krivnja

Aktualni i nedavni etno-politički konflikti poligon su međugrupnih nedjela, te rezultirajućih osjećaja kolektivne krivnje među članovima sukobljenih grupa. U takvim uvjetima, pripisivanje kolektivne krivnje se javlja uslijed grupne traumatizacije i patnje, no kod osoba koje su izravno doživjele traumatska iskustva, s kolektivnom krivnjom je povezana i osobna traumatizacija. Upravo stoga, u ovom je radu pretpostavljeno da će osobe u različitom stupnju pogođene ratnim traumatskim iskustvima u različitom stupnju pripisivati krivnju pripadnicima druge grupe za stradanja i patnje vlastite grupe, te da će u različitom stupnju prihvatiti kolektivnu krivnju vlastite grupe. Pretpostavka je da se osobe koje su doživjele traumu uslijed međugrupnih sukoba percipiraju kao žrtve, te će stoga u većoj mjeri pripisivati krivnju grupi-počinitelju, a u manjoj mjeri prihvaćati kolektivnu krivnju za eventualna nedjela vlastite grupe. Ovakav je utjecaj pokazan u drugim istraživanjima. Primjerice, Hewstone, Cairns, Voci, McLernon, Niens i Noor (2004) su u dvije studije, na irskim studentima 1999. godine i reprezentativnom uzorku irskih građana 2000. godine utvrdili statistički značajno niže prihvaćanje kolektivne krivnje i sklonosti opraštanju kod osoba s traumatskim iskustvom nastalim u sukobu s drugom grupom.

U ovom se radu pretpostavlja da je ključna razlika u doživljaju pripisivanja kolektivne krivnje traumatiziranih i netraumatiziranih osoba uključenost (i) osobne pogođenosti osoba koje su doživjele ratnu traumu. Dok će osobe koje nisu izravno doživjele traumatsko ratno iskustvo neprijateljskoj grupi pripisivati krivnju primarno za grupnu traumatizaciju, ratom traumatizirane osobe će krivnju pripisivati i za osobnu patnju. S druge strane, pretpostavlja se da će prihvaćanje kolektivne krivnje kod ratom traumatiziranih osoba biti prisutno u nižem stupnju nego kod netraumatiziranih osoba, budući da ta averzivna emocija, koja implicira prihvaćanje odgovornosti i osjećaj krivnje za nedjela počinjena od strane pripadnika vlastite grupe, može devalvirati značaj osobne patnje te negativno djelovati na nošenje s osobnom traumom, pa je motivacija za njeno izbjegavanje veća. Stoga je pretpostavljeno da će prediktori prihvaćanja i pripisivanja kolektivne krivnje kod traumatiziranih i

netraumatiziranih osoba biti različito učinkoviti u njenom tumačenju. Odabrani set prediktora uključivao je neke socijalnodemografske varijable (spol i stupanj obrazovanja), te neke varijable identiteta (religioznost i stupanj etničke identifikacije). Ranija istraživanja potvrdila su povezanost ovih varijabli s traumatskim iskustvima, kao i s pripisivanjem i prihvaćanjem emocije kolektivne krivnje. Tako se pokazalo da je kod procjene ratnih traumatskih iskustava spol osobe važan faktor; npr. sudjelovanje muškaraca u ratnoj borbi važan je antecedent ratne traume (Breslau i Davis, 1992). U istom se istraživanju pokazalo da je niži stupanj obrazovanja rizični faktor izloženosti ratnim traumatskim događajima. Važnost vjere uključena je kao prediktor jer religioznost osobe može biti značajan olakšavajući element u nošenju s traumatskim iskustvom (Čorkalo i Kamenov, 1998), ali i zbog očitog odnosa religioznosti i kolektivne krivnje: naime, za pretpostaviti je da će religiozne osobe u većoj mjeri biti sklonije opraštanju, a time i manje sklone pripisivati kolektivnu krivnju.

Budući da je pretpostavljena različita prediktivna snaga odabranog seta prediktora u objašnjenju prihvaćanja i pripisivanja kolektivne krivnje kod osoba koje su doživjele ratno traumatsko iskustvo i kod netraumatiziranih osoba, predviđanje kolektivne krivnje je u ovom istraživanju vršeno zasebnim analizama za ove dvije skupine.

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja jest ispitati doprinos nekih sociodemografskih i socijalnopsiholoških varijabli identiteta u objašnjenju doživljaja kolektivne krivnje kod traumatiziranih i netraumatiziranih osoba. Ovaj smo cilj operacionalizirali kroz dva problema:

1. Ispitati doprinos varijabli spola, stupnja obrazovanja, važnosti vjere i etničke identifikacije u objašnjenju pripisivanja kolektivne krivnje, s obzirom na osobno traumatsko iskustvo.

HIPOTEZA: Pretpostavlja se da će osobe koje su doživjele ratnu traumu biti sklonije pripisivanju kolektivne krivnje, te da će uključeni niz prediktora kod njih u većem stupnju objasniti pripisivanje kolektivne krivnje.

2. Ispitati doprinos varijabli spola, stupnja obrazovanja, važnosti vjere i etničke identifikacije u objašnjenju prihvaćanja kolektivne krivnje, s obzirom na osobno traumatsko iskustvo.

HIPOTEZA: Pretpostavlja se da će osobe koje su doživjele ratnu traumu zbog osobne pogođenosti i percepcije sebe kao žrtve u manjem stupnju prihvaćati kolektivnu krivnju od netraumatiziranih osoba, a odabrani set prediktora će u uzorku traumatiziranih u manjoj mjeri objasniti prihvaćanje kolektivne krivnje nego u uzorku netraumatiziranih osoba.

POSTUPAK

Istraživanje je dio međunarodnog znanstvenog projekta TRACES (akronim od Transition to Adulthood and Collective Experiences Survey) koje suradnički provode Sveučilište u Laussanu (Švicarska), te sveučilišta u Zagrebu, Zadru i Beogradu. Cilj projekta jest prikupljanje podataka o pokazateljima kolektivnih iskustava vulnerabilnosti, pod temeljnom pretpostavkom da kolektivno iskustvo vulnerabilnosti, bilo ono ratni sukob ili ekonomske teškoće, oblikuje socijalne reprezentacije društvenih pitanja poput prava, sloboda, pravde i međugrupnih odnosa.

Ovo je istraživanje provedeno u svim zemljama bivše Jugoslavije, a u ovom radu prikazat ćemo rezultate prikupljene na hrvatskom uzorku. Geografski prostor Hrvatske podijeljen je u 17 istraživačkih područja, koji se uglavnom poklapaju s područjima hrvatskih županija. Jedan od uvjeta za klasteriranje dviju županija u jedno istraživačko područje jest da obje pripadaju istoj historijsko-geografskoj regiji (Centralna Hrvatska, Dalmacija, Slavonija, Istra, Lika i Gorski kotar).

U cijelom je istraživanju sudjelovalo 5800 ispitanika, rođenih 1981. godine ili ranije, odabranih tehnikom slučajnom odabira prema sljedećem načelu: unutar svakog istraživačkog područja odabrana je općina, potom naselje unutar općine i potom ulica ili druga točka uzorkovanja u naselju od koje je počinjao odabir ispitanika unutar domaćinstva.

U ovo istraživanje su uključeni sudionici uzorka jedne kohorte, pa će samo njihov odabir biti detaljnije opisan: u uzorak su uključene samo osobe rođene između 1.1.1968. i 31.12.1974., i to slučajnim odabirom između svih osoba u kućanstvu koje su zadovoljile kriterij datuma rođenja. Ispitivanje se sastojalo od 60-minutnog intervjua koje su vodili trenirani intervjueri.

INSTRUMENTI

Intervju se sastojao od dva dijela. Prvi dio je uključivao registriranje životnih događaja na Kalendarima životnih događaja, te seriju čestica o socijalnoj afilijaciji i porijeklu. Drugi dio se sastojao od serije stavovnih čestica.

U ovo su istraživanje uključeni sljedeći instrumenti:

1. **Skala kolektivne krivnje** (Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004) mjeri izraženost osjećaja kolektivne krivnje i sadrži tri subskale: *Prihvaćanje kolektivne krivnje*, kojom se mjeri izraženost osjećaja odgovornosti i krivnje za štetu i nepravdu koju je vlastita grupa nanijela pripadnicima druge grupe, *Pripisivanje kolektivne krivnje*, kojim se mjeri stupanj u kojem se pripisuje odgovornost i krivnja grupi koja je nanijela štetu i nepravdu grupi kojoj pripada ispitanik, te *Odgovornost cijele grupe*, kojom se mjeri stupanj uvjerenja da bi grupa trebala odgovarati za akcije svojih članova. Pouzdanost tipa internalne konzistencije (Cronbachov Alpha) originalne skale iznosi $\alpha=.79$ za Prihvaćanje kolektivne krivnje, $\alpha=.77$ za Pripisivanje kolektivne krivnje, te $\alpha=.81$ za Odgovornost cijele grupe. U ovoj primjeni pouzdanost subskale Prihvaćanja kolektivne krivnje iznosi .87, Pripisivanja kolektivne krivnje .88, te Odgovornosti cijele grupe .88. Budući da je ovo prva primjena Skale kolektivne krivnje na hrvatskim ispitanicima, provjerena je njena faktorska struktura – rezultati pokazuju očekivanu, jednostavnu trofaktorsku strukturu. Svaka subskala se sastoji od 5 čestica s pripadajućom skalom Likertovog tipa od 7 stupnjeva (1 – izrazito ne slažem do 7 – izrazito se slažem), pri čemu je zadatak ispitanika bio da izrazi svoj stupanj slaganja s pojedinom tvrdnjom u skali. Ukupni rezultat na svakoj se subskali računa kao aritmetička sredina odgovora na pripadajućim česticama, s mogućim rasponom od 1 do 7.

2. **Skala etničkog identiteta** (Doosje i sur., 1995) se sastoji od 4 čestice s pripadajućom skalom Likertovog tipa od 7 stupnjeva, koje mjere izraženost etničkog identiteta. Zadatak ispitanika bio je da iskaže svoj stupanj slaganja sa svakom pojedinom tvrdnjom. Pouzdanost skale (Cronbachov Alpha) u ovoj primjeni iznosi $\alpha=.88$. Rezultati faktorske analize potvrđuju očekivanu jednofaktorsku strukturu. Ukupni rezultat na skali računa se kao suma rezultata na svim česticama, s mogućim rasponom od 4 do 28.

3. **Lista traumatskih iskustava** (Spini, Elcheroth i Fasel, 2007) uključuje 8 traumatskih, s ratom povezanih, događaja: 1. prisilno napuštanje doma, 2. zarobljavanje, 3. smrtno stradavanje člana obitelji u oružanom sukobu, 4. uništavanje imovine, 5. ranjavanje u borbi, 6. pljačkanje imovine, 7. sudjelovanje u ratu i 8. korištenje oružja u borbi. Zadatak ispitanika bio je da zaokruži one događaje koje je osobno doživio tijekom rata. Ukupni rezultat se izražava kao broj doživljenih traumatskih iskustava, s mogućim rasponom 0 – 8.

4. **Važnost vjere** za osobu je ispitana česticom “Koliko je vjera važna u Vašem svakodnevnom životu?” s pripadajućom skalom od 5 stupnjeva (1 – uopće mi nije važna do 5 – izuzetno mi je važna)

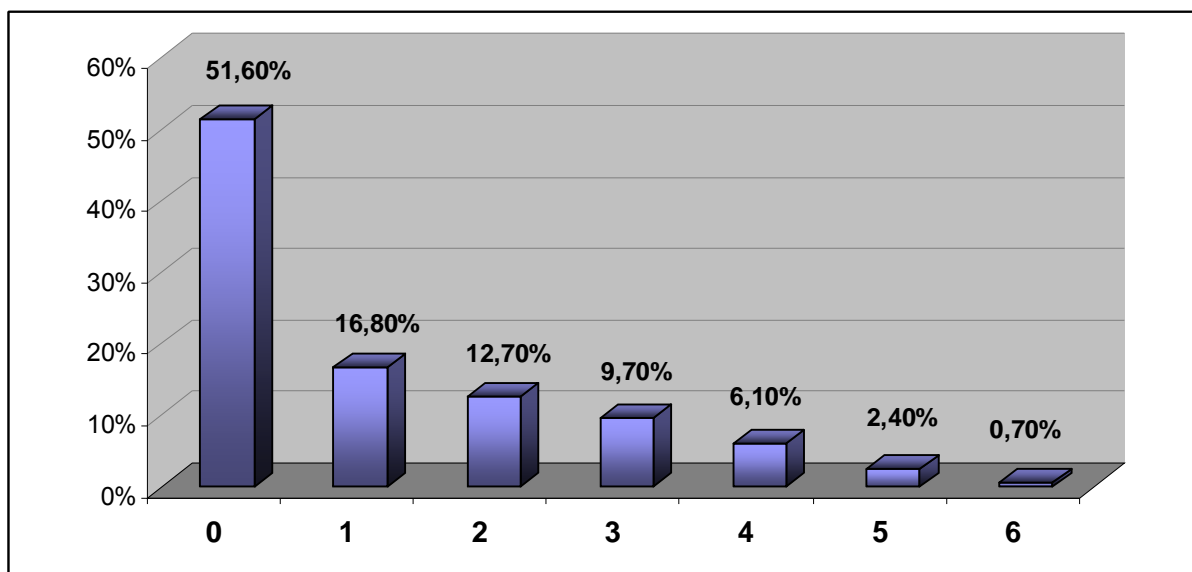
SUDIONICI

U istraživanju je sudjelovalo 468 sudionika od kojih se 411 sudionika identificiralo kao Hrvati, 33 sudionika kao pripadnici manjinskih etničkih grupa, dok za 24 sudionika podatak o etničkoj pripadnosti nije prikupljen ili su ga oni odbili dati. Budući da je za adekvatno odgovaranje na probleme ovog istraživanja neophodno da se sudionici identificiraju s jednom, istom etničkom grupom (identifikacija s drugim, manjinskim grupama bi mogla djelovati kao relevantan faktor), u analize je uključeno 411 sudionika koji se identificiraju kao Hrvati. Prosječna dob sudionika istraživanja jest 36,38 ($SD=2,03$), s rasponom od 33 do 39 godina starosti. Druge sociodemografske karakteristike sudionika prikazane su u Tablici 1.

Tablica 1
Sociodemografske karakteristike sudionika

Sociodemografske karakteristike sudionika		<i>f</i>	%
Stupanj obrazovanja	Nezavršena srednja škola	39	9,7
	Završena trogodišnja srednja škola	64	15,9
	Završena četverogodišnja srednja škola	219	54,5
	Viša škola	42	10,4
	Fakultet/magisterij i doktorat	38	9,5
	Ukupno	402	100,0
Spol	Muškarci	214	53,2
	Žene	188	46,8
	Ukupno	402	100,0

Sudionici su podijeljeni u 2 skupine s obzirom na broj doživljenih traumatskih događaja. Prvu skupinu čine sudionici koji nisu doživjeli niti jedan ratni događaj ($N=212$), a drugu sudionici koji su doživjeli jedan ili više traumatskih ratnih događaja ($N=199$). Postotak sudionika koji su doživjeli određeni broj traumatskih ratnih događaja prikazan je na slici 1.

Slika 1. Postotak sudionika s obzirom na broj doživljenih traumatskih ratnih događaja
Sociodemografske karakteristike sudionika s obzirom na proživljena traumatska iskustva prikazane su u tablici 2.

Tablica 2.
Sociodemografske karakteristike sudionika podijeljenih u dvije skupine s obzirom na doživljeno traumatsko ratno iskustvo

Sociodemografske karakteristike sudionika		Bez traumatskih događaja		Jedan ili više traumatskih događaja	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Stupanj obrazovanja	Nezavršena srednja škola	16	7,7	23	11,9
	Završena trogodišnja srednja škola	32	15,4	32	16,5
	Završena četverogodišnja srednja škola	114	54,8	105	54,1
	Viša škola	23	11,1	19	9,8
	Fakultet/magisterij i doktorat	23	11,1	15	7,7
	Ukupno	208	100,0	194	100,0
Spol	Muškarci	83	40,5	131	66,5
	Žene	122	59,5	66	33,5
	Ukupno	205	100,0	197	100,0

Sudionici dvije skupine se ne razlikuju statistički značajno s obzirom na stupanj obrazovanja ($\chi^2(4)=3.208$, $p>0.05$). Statistički značajna razlika među ovim skupinama je utvrđena za spol ($\chi^2(1)=27,299$, $p<0.001$) – u skupini bez doživljenih ratnih događaja veći je broj žena, dok je u skupini s jednim ili više ratnih događaja veći broj muškaraca. U regresijskim analizama provedenim zasebno za dva uzorka, varijabla spola je kontrolirana. Prosječna dob osoba bez traumatskog iskustva jest 36.16 ($SD=2.01$), a osoba koje su doživjele ratnu traumu 36.62 ($SD=2.04$). Ova je razlika statistički značajna ($t(409)=-2.310$, $p<0.05$), pri čemu su sudionici skupine bez ratnih događaja nešto mlađi. Međutim, ta je razlika vrlo mala, svi su ispitanici pripadnici kohorte rođenih između 1968. i 1974., te se dobne razlike ne pokazuju značajnim za ispitivane probleme, pa stoga nisu kontrolirane u daljnjim analizama.

REZULTATI

Rezultati ispitanika sa i bez traumatskih iskustava na skalama kolektivne krivnje, etničkog identiteta i važnosti vjere

U tablici 3 prikazani su rezultati ispitanika sa i bez traumatskih iskustava na skalama prihvaćanja i pripisivanja kolektivne krivnje, etničkog identiteta i važnosti vjere.

Tablica 3

Rezultati sudionika na skalama prihvaćanja i pripisivanje kolektivne krivnje, etničkog identiteta te važnosti vjere za sudionike bez (N=212), odnosno s doživljenim traumatskim ratnim događajima (N=199)

	Bez ratnih događaja				Jedan ili više ratnih događaja				t-test	Cohenov d
	M	SD	Min	Max	M	SD	Min	Max		
Prihvaćanje kolektivne krivnje	3,18	1,261	1	7	2,94	1,301	1	7	1,849	0,187
Pripisivanje kolektivne krivnje	4,38	1,246	1	7	4,72	1,336	1	7	-2,674*	-0,263
Etnički identitet	21,21	5,399	4	28	22,59	4,659	8	28	-2,747*	-0,274
Važnost vjere	3,51	1,100	1	5	3,59	1,060	1	5	-0,746	-0,074

* p < 0.01

Rezultate obje skupine na skali prihvaćanja kolektivne krivnje možemo usporediti s neutralnom točkom na toj skali, a koja iznosi 4 (teoretski raspon Skale jest 1-7). Obje skupine, s obzirom na neutralnu točku, pokazuju nešto niži stupanj prihvaćanja kolektivne krivnje. Skupina bez ratnih događaja u većoj mjeri iskazuje prihvaćanje kolektivne krivnje, no ta razlika nije statistički značajna. Pod vidom pripisivanja kolektivne krivnje, obje skupine iskazuju nešto veći stupanj pripisivanja kolektivne krivnje od neutralne točke na skali, pri čemu sudionici koji su doživjeli jedan ili više ratnih događaja u statistički značajno većem stupnju pripisuju kolektivnu krivnju, no veličina efekta je razmjerno mala. Obje grupe iskazuju visok stupanj izraženosti etničkog identiteta, s prosječnim stupnjem izraženosti $M=21.21$ kod osoba bez ratne traume, odnosno $M=22.59$ kod ratom traumatiziranih osoba (mogući raspon rezultata na skali jest 4 do 28), te se statistički značajno razlikuju: osobe koje su doživjele ratnu traumu iskazuju veći stupanj izraženosti etničkog identiteta, no ta je razlika razmjerno mala. Konačno, grupe se ne razlikuju s obzirom na stupanj važnosti vjere – obje grupe pridaju religiji u svakodnevnom životu osrednju važnost.

Predviđanje pripisivanja kolektivne krivnje

Prvi problem ovog istraživanja jest predviđanje pripisivanja kolektivne krivnje na temelju sociodemografskih varijabli, izraženosti etničkog identiteta i važnosti vjere, s obzirom na doživljenu ratnu traumu. U svrhu odgovaranja na ovaj problem, provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize, jedna za skupinu bez ratnih događaja, a druga za skupinu sudionika koji su doživjeli jedan ili više ratnih događaja. Prediktorske varijable uvedene su u

tri koraka: u prvom koraku uvedene su sociodemografske varijable stupnja obrazovanja i spola, u drugom koraku je uvedena varijabla važnosti vjere, a u trećem izraženost etničkog identiteta. Rezultati analiza su prikazani u tablicama 4. i 5. Korelacijska matrica prediktorskih i kriterijskih varijabli se nalazi u Dodatku.

Tablica 4

Rezultati hijerarhijske regresijske analize: predviđanje pripisivanja kolektivne krivnje za uzorke ispitanika sa i bez traumatskih iskustava

Uzorak	Model	R	R ²	Korigirani R ²	F promjena	Ukupni F
Bez ratnih događaja	1	,115	,013	,003	1,235	1,235
	2	,188	,035	,020	4,212*	2,242
	3	,281	,079	,059	8,691**	3,924**
Jedan ili više ratnih događaja	1	,251	,063	,052	5,703**	5,703**
	2	,430	,185	,170	25,039***	12,689***
	3	,515	,265	,247	18,165***	15,031***

* p < 0.05

** p < 0.01

*** p < 0.001

Tablica 5

Vrijednosti standardiziranih regresijskih koeficijenata te test značajnosti za 2 uzorka: doprinos sociodemografskih varijabli, važnosti vjere i etničkog identiteta u predviđanju pripisivanja kolektivne krivnje

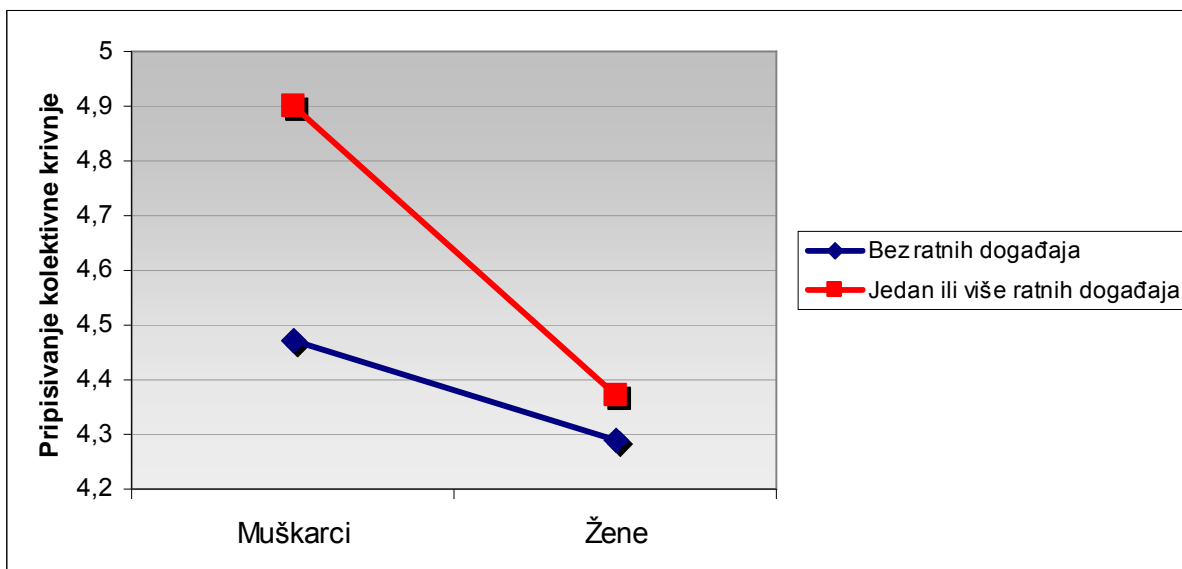
Uzorak	Model	Varijable	β	t-test	Značajnost
Bez ratnih događaja	1	Spol	-,082	-1,128	,261
		Stupanj obrazovanja	,080	1,097	,274
	2	Spol	-,110	-1,496	,136
		Važnost vjere	,151	2,052	,042
	3	Spol	-,106	-1,472	,143
		Etnički identitet	,215	2,948	,004
Jedan ili više ratnih događaja	1	Spol	-,250	3,357	,001
		Stupanj obrazovanja	-,025	,337	,736
	2	Spol	-,233	-3,335	,001
		Važnost vjere	,352	5,004	,000
	3	Spol	-,213	-3,193	,002
		Etnički identitet	,313	4,262	,000

Kao što je vidljivo u tablici 4., s 4 prediktorske varijable se, u uzorku sudionika koji su doživjeli ratnu traumu objasni ukupno 25 % varijance pripisivanja kolektivne krivnje, dok je u uzorku sudionika koji nisu doživjeli ratnu traumu sa svim prediktorskim varijablama

objašnjeno tek 6 % varijance kriterija. U prvom koraku uvedene su sociodemografske varijable. Ovim korakom se u uzorku sudionika bez traumatskog iskustva objasni statistički neznačajnih 0.3 % varijance kriterija, a u uzorku s jednim ili više doživljenih ratnih događaja statistički značajnih 5.2 % varijance. Pritom, u potonjem uzorku, od dvije sociodemografske varijable, statistički značajan doprinos nalazimo samo za varijablu spola, pri čemu muškarci u većem stupnju pripisuju kolektivnu krivnju (tablica 5). Dodavanjem varijable važnosti vjere, u uzorku bez ratnih događaja se objasni dodatnih statistički značajnih 1.7 % varijance kriterija, međutim, koeficijent multiple korelacije dobiven cjelokupnim modelom, sa sve tri prediktorske varijable, statistički je neznačajan. U uzorku sudionika koji su doživjeli ratnu traumu, dodavanjem varijable važnosti vjere objasni se dodatnih statistički značajnih 11.8 % varijance kriterija, a sve tri varijable objašnjavaju 17 % varijance pripisivanja kolektivne krivnje. Konačno, dodavanjem varijable etničkog identiteta u uzorku ispitanika bez ratnih događaja se objasni dodatnih, statistički značajnih 3.9 %, a u uzorku ispitanika koji su doživjeli ratnu traumu dodatnih, statistički značajnih 7.7 % varijance pripisivanja kolektivne krivnje.

U završnom modelu, u koji su uključene sve četiri prediktorske varijable, u uzorku sudionika bez ratne traume nalazimo statistički značajan doprinos jedino varijable etničkog identiteta (tablica 5.), pri čemu je veća izraženost etničkog identiteta povezana s višim stupnjem pripisivanja kolektivne krivnje. U uzorku sudionika s doživljenom ratnom traumom u završnom modelu nalazimo statistički značajan doprinos spola (muškarci u većem stupnju pripisuju kolektivnu krivnju), važnosti vjere (veća važnost vjere je povezana s višim stupnjem pripisivanja kolektivne krivnje), te etničkog identiteta (veća izraženost etničkog identiteta povezana s višim stupnjem pripisivanja kolektivne krivnje) (tablica 5).

Razlike između muškaraca i žena u pripisivanju kolektivne krivnje s obzirom na doživljenu ratnu traumu prikazane su na slici 2.

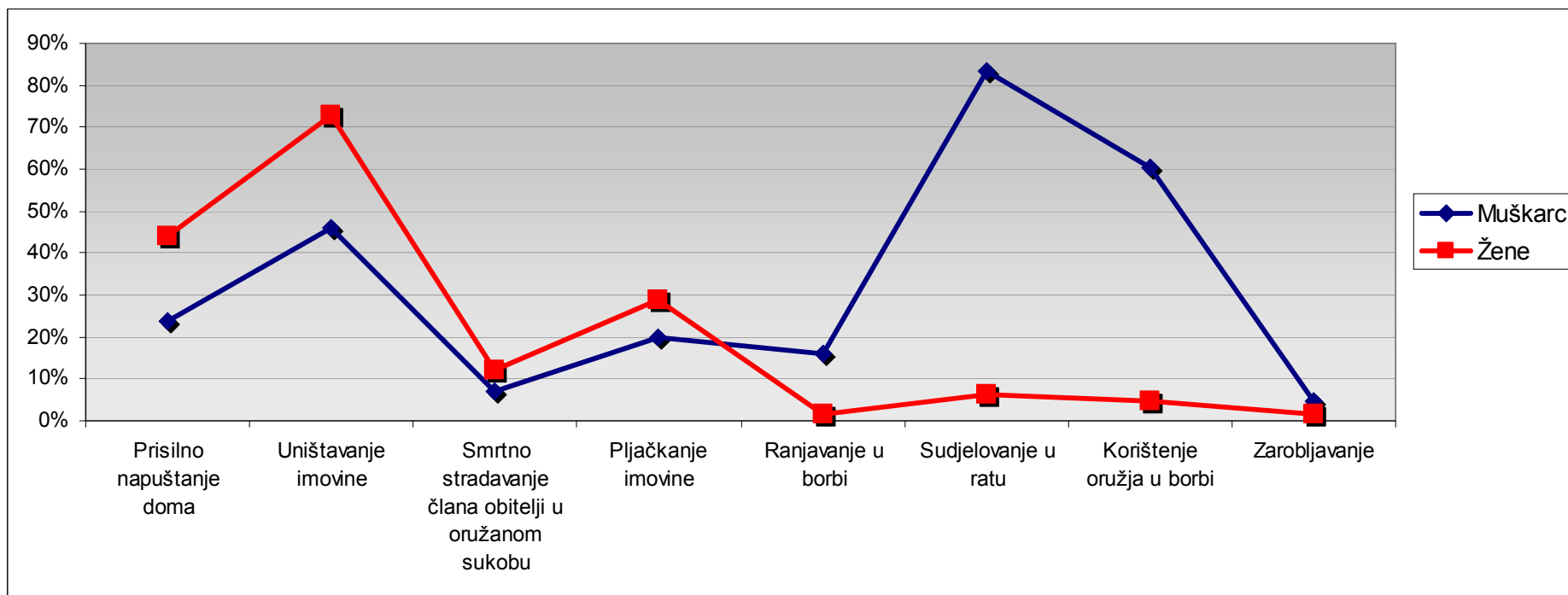

Slika 2. Prosječni rezultat muškaraca i žena na Skali pripisivanja kolektivne krivnje s obzirom na doživljene ratne događaje

Kao što je iz slike 2. vidljivo, muškarci u većem stupnju od žena pripisuju kolektivnu krivnju, no ta je spolna razlika istaknutija među sudionicima koji su doživjeli ratnu traumu. U uzorku sudionika koji su doživjeli ratnu traumu, muškarci su doživjeli veći broj ratnih događaja od žena ($M_Z=1.7$, $M_M=2.6$, $t(195)=4.883$, $p<0.01$), no razlike u pripisivanju kolektivne krivnje mogle bi biti posljedica i spolnih razlika u vrsti doživljene ratne traume. Kao što je iz slike 3. vidljivo, u uzorku sudionika koji su doživjeli ratnu traumu, muškarci su u većem stupnju doživjeli traumatske događaje koji impliciraju aktivno sudjelovanje u ratu (ranjavanje u borbi, sudjelovanje u ratu, korištenje oružja u borbi).

Varijabla važnosti vjere u uzorku sudionika bez ratne traume u drugom koraku statistički značajno doprinosi objašnjenju pripisivanja kolektivne krivnje (iako je cjelokupni model drugog koraka statistički neznačajan), no dodavanjem varijable etničkog identiteta doprinos važnosti vjere postaje statistički neznačajan. S druge strane, u uzorku osoba koje su doživjele ratnu traumu, važnost vjere je, neovisno o drugim varijablama, statistički značajan prediktor pripisivanja kolektivne krivnje. Iako se ove grupe sudionika ne razlikuju statistički značajno s obzirom na važnost vjere (tablica 3), odnos važnosti vjere i pripisivanja kolektivne krivnje ovisi o doživljenoj ratnoj traumi, a što će biti detaljnije elaborirano u raspravi.

Slika 3. Postotak muškaraca i žena koji su doživjeli pojedini ratni događaj

Stupanj izraženosti etničkog identiteta u oba uzorka statistički značajno doprinosi objašnjenju pripisivanja kolektivne krivnje, no relativni doprinos ove varijable je veći u uzorku sudionika koji su doživjeli ratnu traumu. Stoga je u zasebnoj analizi ispitan utjecaj doživljene ratne traume u odnosu etničkog identiteta i pripisivanja kolektivne krivnje. Provedena je hijerarhijska regresijska analiza u kojoj su u prvom koraku uvedene standardizirane varijable etničkog identiteta i broja ratnih događaja, a u drugom umnožak rezultata na ove dvije varijable. Rezultati analize su prikazani u tablici 6. i slici 4.

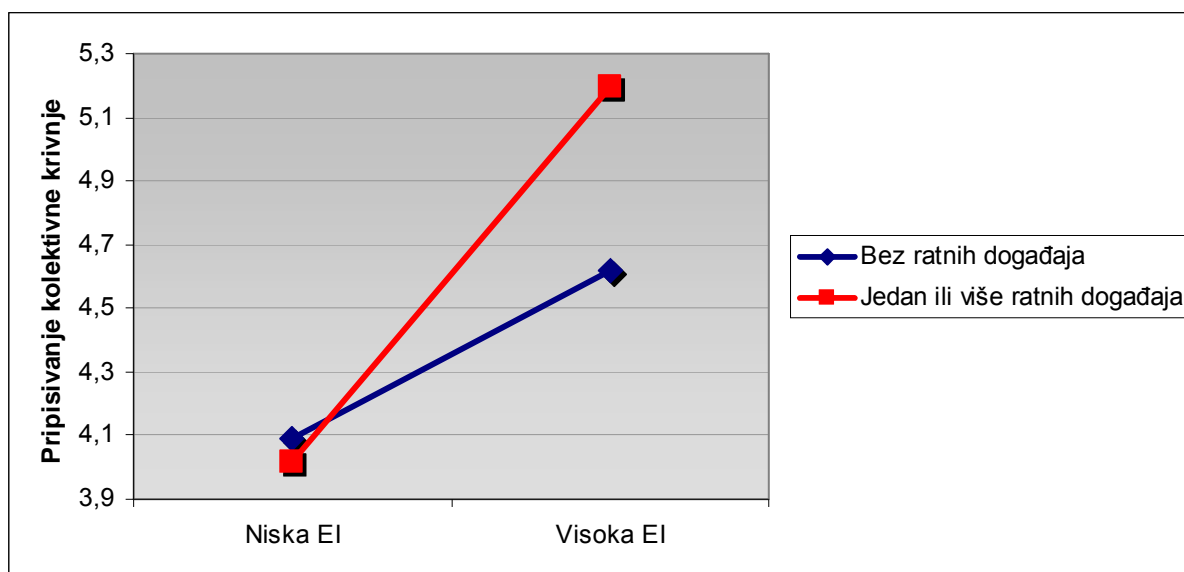
Tablica 6

Ispitivanje utjecaja doživljenih ratnih događaja u odnosu etničkog identiteta i pripisivanja kolektivne krivnje

Model	<i>R</i>	<i>R</i> ²	Korigirani <i>R</i> ²	<i>F</i> promjena	Ukupni <i>F</i>
1	,354	,126	,121	28,571**	28,571**
2	,370	,137	,130	5,185*	20,976**

* $p < 0.05$

** $p < 0.001$

Slika 4. Rezultati na Skali pripisivanja kolektivne krivnje osoba s niskom i visokom izraženošću etničkog identiteta (EI) s obzirom na doživljene ratne događaje

Kao što je iz tablice 6. i slike 4. vidljivo, postoji interakcijski efekt izraženosti etničkog identiteta i doživljene ratne traume u pripisivanju kolektivne krivnje – kod osoba s niskom izraženim etničkim identitetom nema razlike u pripisivanju kolektivne krivnje s obzirom na doživljenu ratnu traumu, dok kod osoba s visoko izraženim etničkim identitetom oni koji su doživjeli ratnu traumu u većem stupnju pripisuju kolektivnu krivnju.

Zaključno, pod vidom prvog problema, utvrđene su jasne razlike u pripisivanju kolektivne krivnje kod sudionika koji nisu doživjeli ratnu traumu, te sudionika koji su doživjeli jedan ili više ratnih događaja: potonji u većoj mjeri pripisuju kolektivnu krivnju, te je kod njih moguće u većoj mjeri objasniti pripisivanje kolektivne krivnje pomoću korištenih prediktorskih varijabli. Pritom, u uzorku sudionika koji nisu doživjeli ratnu traumu, jedina varijabla koja značajno doprinosi pripisivanju kolektivne krivnje jest etnički identitet; međutim, njen je doprinos manji nego u uzorku osoba koje su doživjele ratnu traumu.

Predviđanje prihvaćanja kolektivne krivnje

Drugi problem ovog istraživanja jest predviđanje prihvaćanja kolektivne krivnje sociodemografskim varijablama stupnja obrazovanja i spola, važnosti vjere i etničkog identiteta s obzirom na doživljenu ratnu traumu. Provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize, jedna na uzorku ispitanika bez traumatskih ratnih događaja, a druga na uzorku sudionika s doživljenom ratnom traumom, u tri koraka, identična onima opisanima pod vidom prvog problema. Rezultati regresijske analize su prikazani u tablici 7. Korelacijska matrica prediktorskih i kriterijskih varijabli se nalazi u Dodatku.

Tablica 7

Rezultati hijerarhijske regresijske analize: predviđanje prihvaćanja kolektivne krivnje na uzorku sa i bez traumatskih iskustava

Uzorak	Model	R	R²	Korigirani R²	F promjena	Ukupni F
Bez ratnih događaja	1	,117	,014	,003	1,272	1,272
	2	,118	,014	-,002	,021	,850
	3	,223	,050	,029	6,861*	2,373
Jedan ili više ratnih događaja	1	,176	,031	,019	2,717	2,717
	2	,177	,031	,014	,080	1,828
	3	,208	,043	,021	2,138	1,915

* p < 0.05

Kao što je vidljivo iz tablice 7., u oba uzorka niti jedan korak ne objašnjava statistički značajno prihvaćanje kolektivne krivnje. U uzorku bez ratnih događaja dodavanjem varijable etničkog identiteta (model 3) poveća se postotak objašnjene varijance kriterija za statistički značajnih 3%, no vrijednost koeficijenta multiple korelacije za taj model nije statistički značajna. Budući da su koeficijenti multiple korelacije za sve korake u oba uzorka statistički neznačajni, doprinosi pojedinačnih varijabli nisu posebno opisivani i prikazani.

S obzirom da nema razlike između 2 uzorka u ispitivanom modelu, provedena je hijerarhijska regresijska analiza na cijelom uzorku, pri čemu je u model uključena varijabla broja traumatskih ratnih događaja kao prediktor u drugom koraku analize. Rezultati analize su prikazani u tablicama 8. i 9.

Tablica 8

Rezultati hijerarhijske regresijske analize: predviđanja prihvaćanja kolektivne krivnje na cijelom uzorku

Uzorak	Model	R	R ²	Korigirani R ²	F promjena	Ukupni F
Cijeli uzorak	1	,160	,026	,020	4,719**	4,719**
	2	,192	,037	,029	4,150*	4,557**
	3	,192	,037	,026	,000	3,408**
	4	,237	,056	,043	7,237**	4,222**

* p < 0.05

** p < 0.01

Tablica 9

Vrijednosti standardiziranih regresijskih koeficijenata te pripadajući test značajnosti: doprinos sociodemografskih varijabli, traumatskog iskustva, važnosti vjere i etničkog identiteta u predviđanju prihvaćanja kolektivne krivnje

Uzorak	Model	Varijable	β	t-test	Značajnost
Cijeli uzorak	1	Spol	,152	2,916	,004
		Stupanj obrazovanja	,047	,895	,371
	2	Spol	,114	2,055	,041
		Stupanj obrazovanja	,035	,664	,507
	3	Broj ratnih događaja	-,114	-2,037	,042
		Spol	,114	2,043	,042
		Stupanj obrazovanja	,035	,661	,509
		Broj ratnih događaja	-,114	-2,030	,043
	4	Važnost vjere	,001	,021	,983
		Spol	,100	1,984	,056
		Stupanj obrazovanja	,026	,501	,617
		Broj ratnih događaja	-,092	-1,647	,100
		Važnost vjere	,044	,818	,414
		Etnički identitet	-,148	-2,690	,007

Kao što je vidljivo iz tablice 8., na cijelom uzorku sva četiri prediktorska koraka statistički značajno objašnjavaju prihvaćanje kolektivne krivnje. Prvim korakom se objašnjava statistički značajnih 2% varijance kriterija, a statistički značajan doprinos nalazimo za varijablu spola (žene u većem stupnju prihvaćaju kolektivnu krivnju). Dodavanjem varijable broja

doživljenih ratnih događaja objašnjava se dodatnih statistički značajnih 0.9% varijance. Dodavanjem varijable važnosti vjere ne povećava se postotak objašnjene varijance (korigirani R^2 smanjuje se zbog smanjenja omjera broja sudionika i broja varijabli), no koeficijent multiple korelacije je i dalje statistički značajan. Konačno, uvođenjem varijable etničkog identiteta (veća izraženost etničkog identiteta je povezana s nižim stupnjem prihvatanja kolektivne krivnje) objašnjava se dodatnih, statistički značajnih 1.7% varijance kriterija. U završnom modelu, sa svih 5 prediktorskih varijabli, objašnjeno je 4.3% varijance prihvatanja kolektivne krivnje, a jedina varijabla koja statistički značajno doprinosi objašnjenju prihvatanja kolektivne krivnje jest etnički identitet (veća izraženost etničkog identiteta je povezana s nižim stupnjem prihvatanja kolektivne krivnje). Ovaj postotak objašnjene varijance, s obzirom na 5 prediktorskih varijabli na 411 sudionika je, iako statistički značajan, vrlo malen. Budući da se sličnim modelom hijerarhijske regresijske analize na uzorcima podijeljenim s obzirom na ratnu traumu dobivaju statistički neznačajni koeficijenti multiple korelacije, stabilnost koeficijenata dobivenih na cijelom uzorku dodatno je provjerena postupkom križne validacije na 2 slučajno generirana uzorka. Na prvom slučajnom uzorku je provedena opisana hijerarhijska regresijska analiza. Potom su regresijski koeficijenti dobiveni na prvom subuzorku primijenjeni u prognoziranju kriterijskih rezultata u drugom slučajnom uzorku te su korelirani sa stvarnim kriterijskim rezultatima u drugom subuzorku. Dobijena je statistički značajna korelacija $r=0.153$ ($p=0.039$). Ta se vrijednost uspoređuje s koeficijentom multiple korelacije dobivenim na drugom subuzorku – on iznosi $R=0.225$. Razlika između ova dva koeficijenta je velika ($r^2=0.02$ i $R^2=0.05$), regresijskom jednadžbom dobivenom na drugom subuzorku objašnjava se dvostruko više varijance kriterija. Inspekcija rezultata hijerarhijske regresijske analize (tablica 10) i β pondera (tablica 11) na dva slučajno generirana uzorka ide u prilog zaključku o nestabilnosti regresijskih koeficijenata.

Tablica 10

Usporedba rezultata hijerarhijskih regresijskih analiza rezultata prihvaćanja kolektivne krivnje dobivenih na 2 slučajna uzorka

Uzorak	Model	R	R ²	Korigirani R ²	F promjena	Ukupni F
Slučajni uzorak 1	1	,205	,042	,031	3,812*	3,812*
	2	,210	,044	,028	,355	2,650*
	3	,221	,049	,027	,847	2,198
	4	,284	,081	,053	5,849*	2,978*
Slučajni uzorak 2	1	,117	,014	,003	1,259	1,259
	2	,198	,039	,023	4,808*	2,459
	3	,209	,044	,022	,782	2,038
	4	,225	,051	,024	1,343	1,902

* p < 0.05

Tablica 11

Usporedba beta pondera dobivenih hijerarhijskom regresijskom analizom na 2 slučajna uzorka: doprinos sociodemografskih varijabli, traumatskog iskustva, važnosti vjere i etničkog identiteta u predviđanju prihvaćanja kolektivne krivnje

Uzorak	Model	Varijable	β	t-test	Značajnost
Slučajni uzorak 1	1	Spol	,190	2,552	,012
		Stupanj obrazovanja	,067	,895	,372
	2	Spol	,171	2,111	,036
		Stupanj obrazovanja	,061	,814	,417
		Broj ratnih događaja	-,049	-,596	,552
	3	Spol	,168	2,061	,041
		Stupanj obrazovanja	,062	,826	,410
		Broj ratnih događaja	-,054	-,653	,514
		Važnost vjere	,069	,920	,359
	4	Spol	,150	1,860	,065
		Stupanj obrazovanja	,042	,559	,577
		Broj ratnih događaja	-,040	-,493	,623
Važnost vjere		,129	1,662	,098	
Etnički identitet		-,191	-2,418	,017	
Slučajni uzorak 2	1	Spol	,117	1,581	,116
		Stupanj obrazovanja	,011	,145	,885
	2	Spol	,068	,896	,371
		Stupanj obrazovanja	-,005	-,063	,950
		Broj ratnih događaja	-,168	-2,193	,030
	3	Spol	,076	,990	,323
		Stupanj obrazovanja	,003	,035	,972
		Broj ratnih događaja	-,162	-2,112	,036
		Važnost vjere	-,065	-,884	,378
	4	Spol	,078	1,022	,308
		Stupanj obrazovanja	,003	,034	,973
		Broj ratnih događaja	-,144	-1,833	,068
Važnost vjere		-,041	-,536	,593	
Etnički identitet		-,090	-1,159	,248	

Kao što je vidljivo iz tablica 10. i 11., na prvom slučajnom uzorku dobiveni su rezultati hijerarhijske regresijske analize slični onima dobivenim na cijelom uzorku, dok je u drugom subuzorku objašnjen manji postotak varijance kriterija, a u završnom koraku niti jedna varijabla ne doprinosi statistički značajno objašnjenju kriterija. Budući da su (sub)uzorci dovoljno veliki, a broj prediktorskih varijabli razmjerno mali, zaključila bih da je regresijska jednadžba dobivena na cijelom uzorku nestabilna, iako bi valjanost tog zaključka trebalo dodatno provjeriti sofisticiranijim metodama provjere stabilnosti koeficijenata, poput «bootstrap» metode na velikom broju slučajnih uzoraka.

Zaključno, pod vidom drugog problema, nisu nađene razlike između osoba sa i bez traumatskog iskustva u stupnju prihvatanja kolektivne krivnje, niti je među ovim sudionicima utvrđena razlika u doprinosu 4 prediktorske varijable u objašnjenju prihvatanja kolektivne krivnje. Prihvatanje kolektivne krivnje na cijelom uzorku se ne može objasniti sociodemografskim varijablama spola i stupnja obrazovanja, važnosti vjere i etničkom identifikacijom, odnosno, prihvatanju kolektivne krivnje doprinosi samo varijabla etničke identifikacije, ali u vrlo malom stupnju.

RASPRAVA

Predviđanje pripisivanja kolektivne krivnje

Prvi problem ovog istraživanja bio je predviđanje pripisivanja kolektivne krivnje na temelju sociodemografskih varijabla, etničkog identiteta i važnosti vjere, a s obzirom na doživljenu ratnu traumu. Rezultati su pokazali da su osobe koje su doživjele ratnu traumu sklonije u većem stupnju pripisivati kolektivnu krivnju (tablica 3). Ovakav je nalaz očekivan. Ratna zbivanja u nas narušila su normalno funkcioniranje mnogih zajednica, te izložila stanovništvo mnogobrojnim traumatskim iskustvima (Ajduković, 2003). Izloženost traumatskim iskustvima dovodi do izrazito neugodnih doživljaja i uznemirujućih reakcija, koje, posebno ako traju dulje vrijeme, mogu imati čitav niz zdravstvenih i psihosocijalnih posljedica za osobu. Pripisivanje kolektivne krivnje reprezentira uobičajenu želju članova viktimizirane grupe da grupa koja im je nanijela štetu prihvati odgovornost te osjeti kolektivnu krivnju za vlastite postupke (Wohl, Branscombe i Klar, 2006). Prema teoriji samokategoriziranja, pojam o sebi se može kategorizirati na različitim nivoima uključenosti – na nižem nivou uključenosti pojam o sebi se definira kao jedinstven i stoga se osoba definira različitom od ostalih članova grupe, dok je na višem nivou kategoriziranja socijalni identitet, koji Tajfel (1981) definira kao

„dio pojedinčevog pojma o sebi, koji proizlazi iz njegovog znanja o pripadanju socijalnoj grupi (ili grupama), te vrijednosti i emocionalnog značaja te pripadnosti“ (prema Ashmore i sur., 2001, str. 6). Pripisivanje kolektivne krivnje je stoga veće kod osoba koje su osobno doživjele traumatska iskustva kao posljedicu sukoba s drugom grupom, jer se vanjskoj grupi pripisuje krivnja i za osobnu traumu, kao i za traumu vlastite grupe. Traumatsko iskustvo pogađa, dakle, oba nivoa pojma o sebi. Istraživanje koje indirektno potvrđuje važnost osobne traume za pripisivanje kolektivne krivnje jest ono Hewstonea i suradnika (2004) koji su pokazali moderatorski utjecaj osobne traume za opraštanje kod katolika i protestanata u Sjevernoj Irskoj – kod obje grupe sudionika sklonost opraštanju je bilo statistički značajno niža kod osoba koje su doživjele traumu kao posljedicu grupnog sukoba. Wohl i Branscombe (2004) pokazuju da su pripisivanje kolektivne krivnje i opraštanje usko povezani koncepti – pripisivanje krivnje implicira da osobi odnosno grupi nije oprošteno.

Pripisivanje kolektivne krivnje je u našem istraživanju u većoj mjeri objašnjeno korištenim prediktorskim varijablama kod osoba koje su doživjele ratnu traumu – u ovom je uzorku postotak objašnjene varijance pripisivanja kolektivne krivnje 4 puta veći nego u uzorku osoba koje nisu doživjele ratnu traumu (tablica 4). Jedina varijabla koja značajno doprinosi objašnjenju pripisivanja kolektivne krivnje i u uzorku traumatiziranih i u uzorku netraumatiziranih osoba jest varijabla etničkog identiteta. Identifikacija kao pripadnika grupe jest antecedent kolektivne krivnje (nužno je definiranje sebe u terminima grupne pripadnosti kako bi se prihvatila krivnja vlastite grupe, odnosno kako bi se drugoj grupi pripisala kolektivna krivnja), a povezanost etničkog identiteta s pripisivanjem kolektivne krivnje objašnjava se u terminima teorije socijalnog identiteta. Kao što je već istaknuto, dio pojedinčevog identiteta proizlazi iz identifikacije s vlastitom grupom. Takva identifikacija dio je pojma o sebi, pa je osoba motivirana zaštititi svoj socijalni identitet. Uslijed međugrupnog sukoba jača identifikacija s vlastitom grupom i distanca prema neprijatelju, a osobe koje se u većoj mjeri identificiraju s vlastitom grupom, prema teoriji socijalnog identiteta, doživljavaju jače emocije vezane uz svoju i neprijateljsku grupu. Jedna od tih emocija jest i pripisivanje kolektivne krivnje (Doosje, Branscombe, Spears i Manstead, 2004).

Veći postotak objašnjene varijance pripisivanja kolektivne krivnje kod traumatiziranih osoba razumljiv je uzme li se u obzir priroda prediktorskih varijabli. Na ovom je uzorku, naime, za razliku od uzorka osoba bez doživljene ratne traume, utvrđen značajan doprinos varijabli spola i religioznosti, za koje je pokazano da su povezane s iskustvom traume. Kod osoba koje nisu doživjele ratnu traumu nema razlike u pripisivanju kolektivne krivnje s obzirom na spol, dok je kod traumatiziranih osoba razlika evidentna – muškarci u većoj mjeri pripisuju

kolektivnu krivnju. Ratom traumatizirani muškarci i žene se razlikuju s obzirom na broj doživljenih ratnih događaja (muškarci su, u prosjeku, doživjeli veći broj ratnih događaja), ali i s obzirom na vrstu doživljene traume – kao što je vidljivo iz slike 3. muškarci su u većoj mjeri doživjeli ratne događaje koji pretpostavljaju aktivno sudjelovanje u ratu. Ratna borba implicira neposrednu životnu opasnost, a upravo su takvi događaji među najtraumatskijima za osobu. Broj i vrsta ratnih događaja su «objektivni» pokazatelji ratne traume, pa ovako odmjerenom ratno iskustvo ne dopušta decidan zaključak da su muškarci u uzorku ratom traumatiziranih osoba doživjeli veći stupanj ratne traume (koja uključuje subjektivnu komponentu) od žena, međutim, u nizu drugih istraživanja je pokazana povezanost između broja doživljenih ratnih događaja i stupnja (subjektivne procjene) traumatizacije (Ajduković, 2007), veća izloženost muškaraca traumatskom iskustvu u ratnom kontekstu zbog aktivnog sudjelovanja u ratu, te posljedični veći stupanj traumatizacije (operacionaliziran na temelju subjektivnih samoiskaza, ali i čestine fizičkih i psihičkih poteškoća povezanih s traumom, u prvom redu PTSP-a) (Breslau i Davis, 1992). Uzimajući u obzir te nalaze, čini se opravdanim zaključiti da odnos spola i pripisivanja kolektivne krivnje ovisi o stupnju ratne traumatizacije, pa se muškarci i žene koji nisu doživjeli ratnu traumu ne razlikuju s obzirom na stupanj pripisivanja kolektivne krivnje, dok u uzorku osoba koje su doživjele barem jedan traumatski događaj muškarci u većem stupnju pripisuju kolektivnu krivnju što je povezano s njihovim većim stupnjem izloženosti traumatskim iskustvima.

Statistički značajan doprinos važnosti vjere za pripisivanje kolektivne krivnje samo u uzorku traumatiziranih osoba (tablica 5) također se može objasniti u terminima osobnog traumatskog iskustva. Thompsonova (1981, prema Beck, 2000) ističe smisao kao zajednički element mnogih vrsta kontrole u averzivnim situacijama, a koji djeluje tako da stresni događaji izgledaju podnošljivijima ili se opažaju kao dio većeg plana, ili da u njima vidimo predznake dobrih događaja. Moguće je da ratom traumatizirane osobe u procesu nošenja s traumom pokušavaju pronaći smisao doživljenih traumatskih događaja u religiji (koja im pruža utjehu za osobna stradanja), te pripisivanju kolektivne krivnje (koja implicira želju da krivci za stradanja preuzmu odgovornost te odgovaraju za svoja djela). Nošenje s traumatskim iskustvom kroz traženje smisla i utjehe, dakle, zajednički je element važnosti vjere i pripisivanja kolektivne krivnje, pa je moguće objašnjenje nalaza da značajan doprinos vjere u objašnjenju pripisivanja kolektivne krivnje nalazimo samo u uzorku traumatiziranih osoba. No, potrebno je istaknuti da bi odnos religioznosti i kolektivne krivnje trebalo podrobnije ispitati adekvatnijim mjerama, jer je religioznost u ovom istraživanju operacionalizirana samo jednom česticom i to samo kao važnost vjere. Osim psihometrijskih nedostataka, na ovaj

način nisu uzete u obzir razlike između intrinzične i ekstrinzične religioznosti, za koje se pokazalo da imaju različite odnose s međugrupnim stavovima i emocijama.

Konačno, utvrđen je i utjecaj traumatskog iskustva u odnosu etničkog identiteta i pripisivanja kolektivne krivnje – etnički identitet u obje skupine značajno doprinosi objašnjenju pripisivanja kolektivne krivnje, no njegov je doprinos u uzorku traumatiziranih osoba veći (tablica 6). Uz to, osobe koje su doživjele ratnu traumu u statistički značajno većoj mjeri imaju izražen etnički identitet (tablica 3 i slika 4). Ovakav je nalaz očekivan, te objašnjiv u terminima teorije socijalnog identiteta i procesa nošenja s doživljenom traumom – osobe koje su doživjele traumu u većoj se mjeri identificiraju s pripadnicima vlastite (traumatizirane) grupe jer među pripadnicima svoje grupe nalaze osobe koje su prošle slične patnje, vlastitoj se traumi može naći smisao ako se percipira kao bitna za grupu, te identifikacija s vlastitom grupom može biti važan element socijalne podrške koja ima bitnu ulogu u nošenju s traumatskim događajima.

Zaključno, pod vidom prvog problema, utvrđeno je da osobe koje su doživjele ratnu traumu u većoj mjeri pripisuju kolektivnu krivnju, te je kod njih moguće bolje predvidjeti pripisivanje kolektivne krivnje korištenim prediktorskim varijablama, a takav je nalaz, kao što je objašnjeno, očekivan s obzirom na teorijske postavke te nalaze u literaturi.

Predviđanje prihvaćanja kolektivne krivnje

Drugi problem ovog istraživanja bio je predviđanje prihvaćanja kolektivne krivnje na temelju sociodemografskih varijabli stupnja obrazovanja i spola, te važnosti vjere i etničkog identiteta s obzirom na doživljenu ratnu traumu. Pretpostavljeno je da će doživljena ratna trauma utjecati na prihvaćanje kolektivne krivnje, pri čemu će osobe koje su doživjele ratno traumatsko iskustvo u manjoj mjeri prihvaćati kolektivnu krivnju, te će na ovom uzorku prihvaćanje kolektivne krivnje biti u manjem stupnju objašnjeno korištenim prediktorskim varijablama. Utjecaj osobnog traumatskog iskustva za kolektivnu krivnju dokumentiran je u drugim istraživanjima. Primjerice, Hewstone i suradnici (2004) su u dvije studije, na irskim studentima 1999. godine i reprezentativnom uzorku irskih građana 2000. godine utvrdili statistički značajno niže prihvaćanje kolektivne krivnje kod osoba s traumatskim iskustvom povezanim sa sukobom. Ovaj nalaz, međutim, nije potvrđen u našem istraživanju.

Prihvaćanje kolektivne krivnje na našem je uzorku razmjerno nisko, s prosječnim prihvaćanjem kolektivne krivnje za cijeli uzorak $M=3.06$ ($SD=1.285$) (vrijednosti za dvije skupine sudionika su prikazane u tablici 3). S druge strane, pripisivanje kolektivne krivnje je

iznad prosjeka skale (tablica 3). Viša tendencija pripisivanja, a niža prihvaćanja kolektivne krivnje tipičan je obrazac doživljaja kolektivne krivnje pripadnika grupe koja se percipira kao žrtva (Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004). Kada članovi grupe percipiraju da im je druga grupa nanijela štetu ili nepravdu, javlja se očekivanje da pripadnici druge grupe osjete krivnju za svoje postupke. Prosječno prihvaćanje kolektivne krivnje dobiveno u ovom istraživanju uglavnom je niže od vrijednosti dobivenih u drugim istraživanjima istim mjernim instrumentom na različitim uzorcima sudionika koji se percipiraju kao pripadnici grupe-žrtve. Primjerice, prosječno prihvaćanje kolektivne krivnje kod manjinskih Amerikanaca iznosi 4.18, a francuskih Kanadana 3.47, u istraživanju Branscombe, Slugoski i Kappen (2004). Roccas, Klar i Liviatan (2004, prema Wohl, Branscombe i Klar, 2006) su na uzorku izraelskih Židova tijekom relativno mirnog perioda izraelsko-palestinskog sukoba utvrdili prosječno prihvaćanje kolektivne krivnje od 4.29. Iako je ova usporedba tek deskriptivna, moguće je zaključiti da prihvaćanje kolektivne krivnje u našem uzorku postoji u vrlo niskom stupnju. Takav zaključak potvrđuju i rezultati predviđanja prihvaćanja kolektivne krivnje, budući da se varijablama koje uobičajeno, u drugim istraživanjima, objašnjavaju prihvaćanje kolektivne krivnje, u ovom istraživanju objašnjava vrlo mali postotak varijance (tablica 8). Jedina varijabla koja se pokazuje statistički značajnim prediktorom jest etnički identitet (tablica 9). Smjer povezanosti ovih varijabli jest očekivan – osobe s izraženijim etničkim identitetom u manjoj mjeri prihvaćaju kolektivnu krivnju. Ovakav je odnos dokumentiran u brojnim istraživanjima (Branscombe i Doosje, 2004), a objašnjava se u terminima teorije socijalnog identiteta – osobe koje se u većem stupnju identificiraju s vlastitom grupom motiviranije su da održe svoj pozitivni socijalni identitet te odbijaju prihvatiti činjenicu da je njihova grupa učinila nešto loše (Wohl, Branscombe i Klar, 2006). Međutim, doprinos etničkog identiteta prihvaćanju kolektivne krivnje u našem je istraživanju vrlo nizak (tablica 8), a postupak križne validacije je pokazao nestabilnost regresijskih koeficijenta. Na manjim (no dovoljno velikim) uzorcima ne nalazi se stabilan, statistički značajan doprinos etničkog identiteta objašnjenju pripisivanja kolektivne krivnje. Vrlo nizak postotak objašnjene varijance prihvaćanja kolektivne krivnje varijablama koje su, kao što je pokazano u nizu istraživanja s različitim nacionalnim i etničkim skupinama, jasno povezane s ovim konstruktom, razumljiv je, budući da prihvaćanja kolektivne krivnje u ovom uzorku gotovo da nema, odnosno, prisutno je u niskom stupnju.

Prihvaćanje kolektivne krivnje jest averzivna emocija koja šteti socijalnom identitetu pojedinca, te je stoga, u osnovi, vrlo rijetka (Wohl, Branscombe i Klar, 2006). U podlozi prihvaćanja kolektivne krivnje jest procjena moralne odgovornosti za nepravdu počinjenu od

strane vlastite grupe. Takva procjena proizlazi iz znanja o počinjenim zločinima ili iz povlaštenog položaja jedne grupe koja je rezultat aktualne nejednakosti između grupa. Uslijed nedostatka grupne odgovornosti osjetit će se malo kolektivne krivnje, čak kad su nanesene i ozbiljne štete (Wohl, Branscombe i Klar, 2006) Nekoliko je strategija za izbjegavanje grupne odgovornosti i prihvaćanja kolektivne krivnje: premještanje fokusa na oštećenu grupu, okrivljavanje grupe-žrtve za štetu koju su doživjeli pripadnici te grupe, okrivljavanje nekoliko devijantnih pripadnika vlastite grupe za počinjenu nepravdu, te legitimiziranje grupnih postupaka. Uobičajen način legitimiziranja grupnih postupaka uključuje pretpostavku da je grupa kojoj je počinjena nepravda uzrok nemoralnih postupaka vlastite grupe. Takvi i drugi postupci opravdavanja čina vlastite grupe vrlo su česti. Primjerice, tijekom 2. svjetskog rata, SAD su bacile dvije bombe na civile u Japanu, što je odnijelo tisuće života u Hirošimi i Nagasakiju. Osjećaj kolektivne krivnje je izostao, budući da je bombardiranje opravdano neophodnošću za završetak rata (Branscombe, Slugoski i Kappen, 2004). Najveći stupanj opravdavanja grupnih postupaka te izbjegavanja grupne odgovornosti i kolektivne krivnje prisutan je tijekom i neposredno nakon sukoba; tijekom vremena, sa smanjenjem prijetnje i nejasnosti situacije, povećava se vjerojatnost prihvaćanja grupne odgovornosti (Branscombe i Doosje, 2004).

U Hrvatskoj danas ne postoji jasan i jedinstven stav o zločinima počinjenim prema pripadnicima drugih etničkih skupina tijekom sukoba 90-ih. Procesuiranje Hrvata za počinjene ratne zločine na Međunarodnom kaznenom sudu u Den Haagu izaziva podijeljena mišljenja i stavove pojedinaca, političara, medija, te se koriste različiti mehanizmi legitimiziranja postupaka grupe, a koji uglavnom proizlaze iz percepcije vlastite grupe kao žrtve. Takva percepcija registrirana je i u ovom istraživanju, te je očekivana, ne samo zbog ratnih stradanja sudionika, nego i specifičnosti ispitivane kohorte – riječ je o osobama rođenim između 1968. i 1974. godine koje su početkom rata imale između 17 i 23 godine. Ove su osobe na pragu ulaska u odraslu dob doživjele ratna stradanja, negativne posljedice poslijeratnih ekonomskih i tranzicijskih faktora, što je imalo reperkusije na realiziranje odrasle uloge koja implicira osamostaljenje, profesionalnu i interpersonalnu afirmaciju, a što može pojačati percepciju vlastite grupe kao žrtve.

Zaključno, pod vidom drugog problema, primijenjene prediktorske varijable objasnile su vrlo mali postotak varijance prihvaćanja kolektivne krivnje. Iako takvi rezultati nisu isti onima dokumentiranim u literaturi, posve su očekivani uzme li se u obzir specifičnost konteksta – sjećanja na rat i posljedice rata još su svježije, te u visokom stupnju još uvijek dio svakodnevnog života. Masovna traumatizacija, veliki osobni i kolektivni gubici, narušeno

samopoštovanje i slika o sebi, osjećaj izdanosti od sugrađana u ključnim životnim trenucima, te izmijenjeni svjetonazor i vrijednosni sustav neke su od posljedica rata na ovim prostorima (Ajduković, 2003).

Konačno, ovim je istraživanjem pokazana važnost osobnog traumatskog iskustva za pripisivanje kolektivne krivnje. Osobe koje su doživjele ratnu traumu u većoj mjeri pripisuju kolektivnu krivnju, a sociodemografskim i socijalnopsihološkim varijablama identiteta kod ovih je osoba moguće objasniti veći dio varijance pripisivanja kolektivne krivnje. Traumatsko iskustvo ima, dakle, ključnu ulogu u odnosu ovih varijabli i pripisivanja kolektivne krivnje. Takva pretpostavka nije potvrđena i za prihvaćanje kolektivne krivnje, no to je, kao što je objašnjeno, razumljivo u terminima specifičnosti konteksta u kojem su posljedice ratnih sukoba još uvelike prisutne, pa tako i percepcija vlastite grupe kao žrtve, uslijed čega je, očekivano, prihvaćanje kolektivne krivnje izraženo u vrlo niskom stupnju.

ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitivanje doprinosa nekih sociodemografskih i socijalnopsiholoških varijabli identiteta u objašnjenju doživljaja kolektivne krivnje kod traumatiziranih i netraumatiziranih osoba.

Rezultati su pokazali da je pripisivanje kolektivne krivnje izraženije kod traumatiziranih osoba te da je kod njih moguće u većem stupnju objasniti pripisivanje kolektivne krivnje korištenim setom prediktorskih varijabli. Pritom, utvrđeno je da muškarci u većem stupnju pripisuju kolektivnu krivnju od žena, ali samo u slučaju doživljene ratne traume. Utvrđena je, nadalje, pozitivna povezanost važnosti vjere i pripisivanja kolektivne krivnje kod ratom traumatiziranih osoba. Veća izraženost etničkog identiteta kod svih je sudionika istraživanja povezana s većim stupnjem pripisivanja kolektivne krivnje, no ta je povezanost kod ratom traumatiziranih osoba veća.

Pod vidom prihvaćanja kolektivne krivnje, nisu utvrđene razlike između ratom traumatiziranih i netraumatiziranih sudionika istraživanja. Prihvaćanje kolektivne krivnje je, kod svih sudionika, nisko, te ga je korištenim prediktorskim varijablama moguće objasniti u vrlo niskom stupnju.

LITERATURA

- Ajduković, D. (Ur.) (2003). *Socijalna rekonstrukcija zajednice*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Ajduković, D., Kraljević, R., Macura, S. i Bunjevac, T. (2007). Metric and validity issues in assessing war-related traumatic exposure. 10th European Conference on Traumatic Stress: Truth and Trust, Opatija, 5-9 lipanj, 2007, Knjiga sažetaka, str. 35.
- Američka psihijatrijska udruga (1996). *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje, Četvrto izdanje, Međunarodna verzija*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Ashmore, R. D., Jussim, L. i Wilder, D. (2001). *Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Beck, R.C. (2000). *Motivacija: teorija i načela*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Branscombe, N. R. i Doosje, B. (Ur.) (2004). *Collective Guilt. International perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Branscombe N. R., Slugoski, B. i Kappen, D. M. (2004). The Measurement of Collective Guilt: What It Is and What It Is Not. U: Branscombe, N. R. i Doosje, B. (Ur.), *Collective Guilt. International perspectives* (str. 16-34). Cambridge: Cambridge University Press.
- Breslau, N., Davis, G. C., Andreski, P. i Peterson, E. (1991). Traumatic events and posttraumatic stress disorder in an urban population of young adults. *Archives of General Psychiatry*, 48, 216-222.
- Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (Ur.) (1998). *Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija*. Izvještaj s VII. ljetne psihologijske škole, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R. i Manstead, S. R. (2004). Consequences of National Ingroup Identification for Responses to Immoral Historical Events. U: Branscombe, N. R. i Doosje, B. (Ur.), *Collective Guilt. International perspectives* (str. 95-111). Cambridge: Cambridge University Press.
- Doosje B., Ellemers, N., i Spears, R. (1995). Perceived intragroup variability as a function of group status and identification. *Journal of Experimental and Social Psychology*, 31, 410-436.
- Hewstone, M., Cairns, E., Voci, A., McLernon, F., Niens, U. i Noor, M. (2004). Intergroup Forgiveness and Guilt in Northern Ireland: Social Psychological Dimensions of «The Troubles». U: Branscombe, N. R. i Doosje, B. (Ur.), *Collective Guilt. International perspectives* (str. 193-215). Cambridge: Cambridge University Press.
- Spini, D., Elcherath, G. i Fasel, R. (2007). *TRACES: Methodological and technical report*, Lausanne: Faculty of Social and Political Sciences.

- Wohl, M. J. A. i Branscombe, N. R. (2004). Importance of Social Categorization for Forgiveness and Collective Guilt Assignment for the Holocaust. U: Branscombe, N. R. i Doosje, B. (Ur.), *Collective Guilt. International perspectives* (str. 284-308). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wohl, M. J. A., Branscombe, N. R. i Klar Y. (2006). Collective guilt: Emotional reactions when one's group has done wrong or been wronged, *European Review of Social Psychology*, 17, 1-37.

DODATAK

Tablica 12

Korelacijska matrica prediktorskih i kriterijskih varijabli korištenih u analizama. Rezultati za cijeli uzorak sudionika. (N=411)

	Prihvatanje kolektivne krivnje	Pripisivanje kolektivne krivnje	Spol	Stupanj obrazovanja	Broj ratnih događaja	Važnost vjere	Etnička identifikacija
Prihvatanje kolektivne krivnje	1	,051	,150(**)	,050	-,148(**)	,013	-,117(*)
Pripisivanje kolektivne krivnje	,051	1	-,159(**)	,034	,177(**)	,243(**)	,331(**)
Spol	,150(**)	-,159(**)	1	,044	-,340(**)	,076	-,068
Stupanj obrazovanja	,050	,034	,044	1	-,134(**)	,052	-,058
Broj ratnih događaja	-,148(**)	,177(**)	-,340(**)	-,134(**)	1	,022	,171(**)
Važnost vjere	,013	,243(**)	,076	,052	,022	1	,309(**)
Etnička identifikacija	-,117(*)	,331(**)	-,068	-,058	,171(**)	,309(**)	1

* p < 0.05

** p < 0.01

Tablica 13

Korelacijska matrica prediktorskih i kriterijskih varijabli korištenih u analizama. Rezultati za uzorak sudionika koji nisu doživjeli ratnu traumu (N=211)

	Prihvatanje kolektivne krivnje	Pripisivanje kolektivne krivnje	Spol	Stupanj obrazovanja	Važnost vjere	Etnička identifikacija
Prihvatanje kolektivne krivnje	1	,152(*)	,105	,050	,009	-,140(*)
Pripisivanje kolektivne krivnje	,152(*)	1	-,071	,088	,145(*)	,245(**)
Spol	,105	-,071	1	,018	,177(*)	-,001
Stupanj obrazovanja	,050	,088	,018	1	-,002	-,010
Važnost vjere	,009	,145(*)	,177(*)	-,002	1	,254(**)
Etnička identifikacija	-,140(*)	,245(**)	-,001	-,010	,254(**)	1

* p < 0.05

** p < 0.01

Tablica 14

Korelacijska matrica prediktorskih i kriterijskih varijabli korištenih u analizama. Rezultati za uzorak sudionika koji su doživjeli ratnu traumu (N=199)

	Prihvatanje kolektivne krivnje	Pripisivanje kolektivne krivnje	Spol	Stupanj obrazovanja	Važnost vjere	Etnička identifikacija
Prihvatanje kolektivne krivnje	1	-,019	,157(*)	,036	,026	-,069
Pripisivanje kolektivne krivnje	-,019	1	-,189(**)	,002	,339(**)	,414(**)
Spol	,157(*)	-,189(**)	1	,033	-,007	-,080
Stupanj obrazovanja	,036	,002	,033	1	,126	-,094
Važnost vjere	,026	,339(**)	-,007	,126	1	,380(**)
Etnička identifikacija	-,069	,414(**)	-,080	-,094	,380(**)	1

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$